

UMUBANO

Aan de slag in Ndiza

Een impressie van de Rwandese heuvels in 2010

Colofon en verantwoording

Umubano is het Rwandese woord voor verbondenheid en ook de naam van de (digitale) nieuwsbrief van de Stichting Samenwerking Wageningen-Ndiza. Deze speciale Umubano is gemaakt na de reis van een Wageningse delegatie naar Ndiza, eind januari 2010.

REDACTIE: Stichting Samenwerking Wageningen-Ndiza

TEKSTEN: Marianne Heselmans met medewerking van Mieke Hulshof

FOTO'S: Corry van Rumund, Egbert Ho-ving, Marianne Heselmans

VORMGEVING: Grafisch ontwerp bureau Noordenwind, Wageningen
(www.noordenwind.nl)

PRINTWERK: Gemeente Wageningen
(www.wageningen.com)

gemeente Wageningen

Stichting Samenwerking Wageningen-Ndiza
(www.cossen.nl/stedenbanden/ndiza)

Adres: Postbus 200 6700 AE Wageningen
Voor donaties: giro 4445475

maart 2010

Ndiza is een afgelegen, heuvelachtig gebied in Rwanda.

Ndiza?

Ndiza, waar ligt dat? Dat is meestal de eerste vraag die we krijgen. En daarom meteen ook maar het antwoord: Ndiza is een afgelegen, heuvelachtig gebied in Rwanda waar zo'n 100.000 mensen wonen. Vanaf de hoofdstad Kigali is het ongeveer drie uur rijden er naar toe – waarvan twee uur over hobbelige, onverharde wegen.

Wij, dat zijn de mensen van de Stichting Samenwerking Wageningen-Ndiza. Deze stichting onderhoudt sinds 1979 een vriendschapsband tussen burgers in Wageningen en burgers in Ndiza. Een vriendschap die ook formeel wordt ondersteund door de gemeente Wageningen en het district Muhanga, waar Ndiza toe behoort.

In deze speciale uitgave van onze Umubano vertellen we meer over Ndiza. Wat houdt de mensen daar bezig? Wat zijn hun toekomstplan-

nen? We geven een indruk van het mooie groene landschap, van het snel groeiend aantal koeienstallen, van de vele akkers met bananen en van de eerste computers met Internetverbinding.

En natuurlijk vertellen we hoe we samen met het Comité de Jumelage dat in Ndiza de vriendschapsband onderhoudt, kleinschalige projecten ondersteunen die bijdragen aan de Millenniumdoelen en aan de uitwisseling van mensen.

Met de impressies hopen we meer Wageningers bij de vriendschapsband te betrekken. Misschien zelfs te motiveren om er zelf eens te gaan kijken...

Ambtenaren van het district Muhanga.

Bijna alle gezinnen in Ndiza leven van de landbouw.

Groen en vol

Rond Wageningen is het niet bepaald rustig. Dan hoor je weer het geraas van een snelweg, dan stoor je je weer aan een hel verlichte kas...

In Ndiza is het wél heel rustig en stil – zo nu en dan rijdt een auto of brommer over de onverharde wegen en alleen de grotere gebouwen en huizen hebben een generator. Maar tegelijkertijd is dit stukje heuvelland nog dichter bevolkt dan Gelderland: in Ndiza wonen ongeveer 400 mensen per vierkante kilometer; in Gelderland staat de laatste telling op 384,5.

Bijna alle gezinnen in dit stukje Rwanda leven van hun eigen landbouw, van landarbeid en van het verkopen van de eigen landbouwproducten op de markt; ander werk is er nauwelijks. Van de toppen tot aan de dalen bestaan de heuvels uit kleine akkertjes. Daarop bananen, cassave, suikerriet, bonen, koffie, zoete aardappelen of wat fruit. Langs de rivier verbouwt men rijst.

Hobbelend over de grotere zandwegen kom je zo nu en dan door een dorpskern: een paar lemen huizen aan de weg, met daarbij eventueel ook nog een rij donkere winkeltjes.

Hobbelend over de onverharde wegen.

Hier en daar staat een stenen school, soms een kerk, een gezondheidspost of een districtskantoor. De meeste huizen zijn verspreid in de heuvels gebouwd – alleen bereikbaar via smalle wandelpaden.

De Rwandese overheid wil nu dat mensen meer bij elkaar gaan wonen in zogeheten umudugudu's – nieuwe dorpen of buurtschappen. Daarheen kan gemakkelijker elektriciteit worden aangelegd. Maar veel Rwandezen hebben weinig zin om te verhuizen. Zo'n umudugudu kan immers wel een uur lopen van de akkers zijn die rond het oude huis liggen.

Ndiza: de naam van een bergketen

En de vriendschap begon met Nyabikenke

Het gebied waar Wageningen mee samenwerkt is onderdeel van de bergketen Ndiza, maar is sinds een paar jaar geen bestuurlijke eenheid meer. Net als in Nederland zijn in Rwanda kleine gemeentes samengevoegd tot grotere. Met als gevolg dat Ndiza (100.000 inwoners) onderdeel is geworden van het district Muhanga (300.000 inwoners).

De gemeentelijke herindeling leidde al eerder tot een verandering: Wage-

Ndiza is genoemd naar zijn bergketen.

ningen was in 1979 geen band aange- gaan met Ndiza, maar met Nyabi- kenke, toen een gebied met zo'n 40.000 inwoners met een eigen ge- meentehuis en burgemeester. In 2001 werd Nyabikenke bestuurlijk samengevoegd met een iets grotere gemeente aan de andere kant van de bergketen (ongeveer anderhalf uur rijden van Nyabikenke). Dit gebied kreeg de naam Ndiza, naar zijn berg- keten. Beide comités besloten toen tot uitbreiding van de vriendschaps- band naar Ndiza.

Uitbreiding naar heel Muhanga is voor Wageningen en het comité in Ndiza niet te doen gezien de afstan-

den in het district (niet in kilometers maar in tijd). Daarom blijft de band gericht op de regio Ndiza. De be- stuurders van Muhanga hebben er begrip voor en ondersteunen de band van harte.

‘We richten ons op de armste secteurs’

Armoedebestrijding heeft in Muhanga de hoogste prioriteit, vertelt burgemeester Yvonne Mutakwasuku. ‘Veel landbouw- land is onvruchtbaar.’

Geen inkomstenbronnen, onvrucht- bare grond, erosie, slechte scholen,

ondervoeding, weinig veehouderij. De 41-jarige Yvonne Mutakwasuku, sinds april 2008 burgemeester van het district Muhanga, somt achter elkaar de kenmerken op van de armste delen van haar district. Helaas behoort hier ook een groot deel van Ndiza toe. ‘Armoedebestrijding heeft onze hoogste prioriteit’, vertelt ze op het districtsgebouw in Gitarama. ‘Daarom richten we onze ontwikkeling vooral op de armste secteurs.’ We spraken Yvonne eind januari 2010, toen we met een delegatie Wageningers Muhanga bezochten. Als Rwanda al een dictatuur zou zijn, zoals critici wel zeggen, heeft in ieder geval deze gedreven burgemeester hart voor haar bevolking. Yvonne studeerde sociologie en werkte bij onder andere het Rode Kruis, Artsen zonder Grenzen en de Mensenrechtenorganisatie voor de Grote Meren. Ze is door de raden van de 12 secteurs (waarin het district is onderverdeeld) gekozen - die raden zijn door de lokale bevolking gekozen. Haar district zet zich in voor een paar doelen die passen in de landelijke visie voor 2020, vertelt ze. Zo bouwt het nu lagere scholen, waar bij de plaatselijke bevolking helpt met sjouwen en metselen. Ook laat

het terrassen aanleggen om de landbouwproductie te vergroten. Boeren en boerinnen krijgen per dag 750 Rwandese franc – negentig eurocent - om dit zware werk te doen, ongeveer twee keer zoveel dan ze met gewone landarbeid verdienen. En ze krijgen subsidie voor kunstmest. “We verwachten daarna een hogere opbrengst, en dus meer inkomen.”

Het district wil graag elektriciteit aanleggen, de wegen verharderen, op meer plaatsen watertappunten bouwen en nog veel meer. Maar snel gaat het niet, erkent Yvonne Mutakwasuku. Het geld moet grotendeels van donoren komen omdat Muhanga zelf nauwelijks meer geld heeft dan voor de salarissen van de ongeveer 80 ambtenaren. Muhanga put dan ook voornamelijk uit een fonds van donoren, het zogeheten *Community development fund (CDF)* waar ook Nederland aan bijdraagt. De regering wil dat in 2020 maximaal vijftig procent leeft van de landbouw. Gaat Muhanga, waar zeker tachtig procent in de landbouw werkt, deze *target* halen? “We zijn hier activiteiten voor aan het ontwikkelen”, zegt Yvonne Mutakwasuku. “We zetten beroepsonderwijs en microfinanciering op zodat

Burgemeester Yvonne Mutakwasuku (vooraan midden) met het Wageningse bezoek en haar medewerkers voor het districtsgebouw van Muhanga. Rechts van burgemeester Geert van Rumund staat wethouder Alice Uwiyimbabazi.

mensen eigen bedrijven kunnen beginnen, bijvoorbeeld voedselverwerkende fabrieken, timmerbedrijven of naaiateliers. Als markt denken we aan heel Oost-Afrika. Maar goed, het blijft natuurlijk een grote uitdaging.”

De volgende burgemeestersverkiezingen zijn eind 2010. Maar Yvonne weet nog niet of ze wel weer beschikbaar is. Ze heeft drie kinderen onder de twaalf jaar en wil ook graag Engels leren – nu naast het Kinyar-

wanda de officiële taal in Rwanda (tot voor kort was dit Frans). “Aan het Engels kom ik nu niet toe. Ik ben eigenlijk altijd aan het werk.”

Het district betaalt boeren bijna een euro per dag om terrassen te maken. Zo kan de grond vruchtbaarder worden.

Het district Muhanga

Telt 300.000 inwoners.

Bestaat uit 12 secteurs. Die worden ingedeeld in 63 cellules, die nog weer verder worden ingedeeld in 300 buurtschappen.

Telt 103 lagere scholen (elk kind gaat naar de lagere school), 28 middelbare scholen en 1 universiteit.

Heeft een ziekenhuis en dertien gezondheidsposten.

En heeft vijf hotels en tientallen barretjes (waar vooral bananenbier wordt gedronken).

Elke arme familie een koe

Twaalf koeienstallen zijn onlangs in het buurtschap van Straton Karangwa gebouwd. Het kalf gaat weer naar een andere arme familie.

Straton Karangwa woont met zijn zoon, schoondochter en hun vijf kinderen in een zogeheten umudugudu, een nieuwe dorpskern waarvan de overheid hoopt dat er meer mensen naar toe trekken. We ontmoeten hem op zijn huis met binnenplaats waar-

Een vrouw voert haar koe voor de nieuwe stal met elf hokken.

aan de stal en een ruimte om te koken. Achter zijn huis zien we wat bananenplanten – “mijn bananenplantage”. De oude man klaagt over zijn ogen: door een ziekte is nu bijna blind. Maar hij heeft geluk gehad. Eind 2008 heeft hij een koe gekregen. Tevreden laat hij de stal zien die zijn zoon voor het dier heeft gebouwd. “Ze geeft s’ochtends drie liter en s’avonds drie liter”, vertelt hij.

Elke arme familie een koe. Zo heet het landelijke programma volgens welke ook de familie van Straton Karangwa de koe heeft gekregen. Deskundigen vragen zich wel af of er genoeg ruimte is in Rwanda voor zoveel nieuwe koeien erbij, en de koeien zouden ook niet altijd bij de allerarmsten terecht komen. Maar bij deze familie lijkt de koe wel op zijn plaats. “Alleen de families die echt helemaal niks hebben krijgen een koe”, verzekert de landbouwvoorlichter die met ons meeloopt.

Een eindje verder staat een stal met elf hokken – een paar maanden geleden gebouwd. Daarin elf koeien en negen kalfjes. Drie vrouwen zijn net hun koe olifantengras aan het voeren. Een van de vrouwen vertelt dat haar koe veertien liter melk per dag geeft. De hokken zijn klein, maar de koeien

Straton Karangwa.

staan vrij en op de grond, wat veel beter is voor hun poten dan op beton zoals in Nederland. Ze zien er goed uit. En dat komt, vertelt de landbouwvoorlichter, omdat de koeien in Rwanda worden geïnsemineerd met sperma van de beste stieren.

De families krijgen zo elke dag waardevolle eiwitten en ze hebben mest voor op het land. Er staat ook een tegenprestatie tegenover: het eerste kalfje is van de overheid die het weer aan een andere arme familie geeft. En soms beslist de landbouwvoorlichter of de maatschappelijk werker dat ook melk aan de burens moet worden gegeven. Straton vertelt dat zijn familie flink

wat melk over houdt om op de markt te verkopen. De markt is twee uur lopen. Dat is niet erg, zo zegt hij. “We verkopen er meteen onze bananen.”

Slapen op school

Vroeger sliepen de meisjes in de klas, nu in slaapzalen.

“Kijk, hier slapen de jongens.” De slaapzaal waar we door een vertegenwoordiger van de middelbare school Gitumba langs worden geleid is met geld van Wageningers en OxfamNovib gebouwd. Er staan dertig bedden

in. Naast de door Wageningen gefinancierde slaapzaal staan nog twee gloednieuwe slaapgebouwen voor de jongens, betaald met geld van de ouders zelf. ‘Onze’ slaapzaal zou voor meisjes zijn, dus hoe kan dat? “Er zijn dit jaar zoveel jongens”, zegt deze schoolleider, “dat alle drie de nieuwe slaapgebouwen voor hen nodig zijn.” De meisjes slapen in de twee oude, wat vervallen slaapzalen aan de andere kant van de school. De zalen waar dus eerst alleen jongens lagen. Dat is nog altijd een vooruitgang voor ze. Want voordat die drie nieuwe er waren sliepen de meisjes in de klassen. Of ze moesten elke dag

De nieuwe slaapzaal voor de jongens van de middelbare school Gitumba.

In deze keuken van de middelbare school Gitumba koken een paar medewerkers elke dag voor meer dan 300 mensen.

anderhalf of twee uur heen en terug lopen naar huis, soms ook zelfs in het donker.

Alle middelbare scholen in Rwanda zijn meteen ook kostscholen, zoals een eeuw geleden ook het geval was in Nederland. Deze middelbare school telt 300 leerlingen, zo horen we, en dat aantal groeit hard. Eten doen al die kinderen en docenten natuurlijk ook op school. We schrikken een beetje van de keuken. Donkere ruimtes met grote betonnen vuurplaatsen waarop enorme aluminium pannen kunnen worden gezet. Daarin wordt dan maïsapp, zoete aardappelen of bonen gekookt. Er is een schooltuin met bananen, rijst, cassave en bonen; twee keer per maand krijgen de kinderen een banaan toe, zo vertelt de schoolleider.

Een schoolfonds starten

De 44 jarige boerin Mujakamariya Primitive heeft een grote wens, zo komt ze het Wageningse bezoek vertellen: een schoolfonds. Veel families kunnen hun kinderen niet naar de middelbare school laten gaan omdat ze het schoolgeld niet kunnen betalen. En zonder middelbare schooldiploma hebben hun kinderen weinig toekomstperspectief.

Mujakamariya Primitive blijkt weduwe, zoals veel vrouwen in Rwanda. Veel weduwen zorgen niet alleen voor hun eigen (klein)kinderen, maar ook nog voor kinderen van familieleden die niet meer leven. Mujakamariya Primitive moet zes kinderen verzorgen. De lagere scholen zijn gratis. Maar de middelbare scholen in Ndiza zijn privé-scholen die door ouders zelf zijn opgezet. Het schoolgeld daarvan is ongeveer 75 euro per trimester inclusief eten en slapen.

Zonder school hangen de jongeren dan maar wat rond, zoekend naar werk. Een gevaarlijke situatie, zo horen we. De jongeren worden boos op de samenleving en krijgen het gevoel dat ze door de regering in de steek zijn gelaten.

Bij de middelbare school CFN staat een bord: 'Nooit meer een genocide'.

Later blijken er diverse experimenten met schoolfondsen in Rwanda. Een daarvan is dat ouders al tijdens de lagere school spaargroepen beginnen – waarvan het geld dan soms door NGO's wordt aangevuld. Een andere is elk lagere schoolkind een konijn geven, waarna de familie de jonge konijntjes kan verkopen. De verdiensten gaan in een spaarfonds.

Naar de stad om te mailen

Uitval van elektriciteit belemmert Internet op het platteland

Wie in Ndiza met vrienden wilt mailen, gaat op zaterdag naar een Internetcafé in de districtsstad Gitarama (met de bus, die een keer per dag gaat, is het twee uur rijden). Dit is nog vrijwel de enige manier. Want weliswaar zijn er al enkele computers in Ndiza met ook Internetaansluiting, zoals bij de districtskantoren, de gezondheidsposten en in de pastorie, maar meestal is er geen verbinding. En het groot-

ste probleem is niet de digitale snelweg maar de elektriciteit. De gebouwen zijn nog afhankelijk van generatoren en nu er steeds meer energievretende computers komen vallen ze nog vaker uit dan ze al deden.

“Soms hebben we 1 keer per dag verbinding, soms 1 keer per week, soms 1 keer per maand”, vertelt de 29-jarige Thérèsie Kamamanzi, comitèlid en maatschappelijk werkster in het districtsgebouw van een van de secteurs. Zij gaat dan ook elke zaterdag naar de stad.

Dankzij de vriendschap tussen Wageningen en Ndiza heeft sinds januari

2010 ook de middelbare school APS een internetaansluiting. APS-scholieren kunnen nu mailen met scholieren van Pantarijn - zo hopen de twee comités die de vriendschap onderhouden. Op 27 januari 2010 werd het ICT-lokaal officieel geopend door de Wageningse burgemeester Geert van Rumund.

Helaas viel de generator uit, net voordat ‘het mooie meisje’ de schaar aangaf om het lintje te knippen (in Rwanda is het gebruikelijk dat jonge meisjes die taak op zich nemen). Maar het lokaal zag er helemaal ICT-klaar uit, vol stekkers en snoeren en met negen computers. Niet in de

Het computerlokaal van de middelbare school APS heeft al internet.

Computerdocent Claudien Munyawera bij een generator. Het district wil binnen twee jaar elektriciteit aanleggen.

laatste plaats te danken aan de Wageningse stagiair Noam Cohen, die de internetaansluiting een paar weken voor het bezoek heeft helpen installeren. “We hebben al een paar keer verbinding gehad”, verzekert computerdocent Claudien Munyawera. Claudien geeft nu twee jaar elke klas twee uur computerles per week, waarin scholieren leren met de computer om te gaan. Met de nieuwe Internetverbinding gaan de leerlingen bijvoorbeeld prijzen uitzoeken voor landbouwproducten, of landbouwtechnieken verhogen. De school wil de kosten van het abonnement terug-

verdienen door na schooltijd een Internet café te beginnen. Claudien Munyawera gaat dit café beheren. Hij verwacht dat de verbinding beter wordt. Het district wil binnen twee jaar bij de school elektriciteit aanleggen.

Elke familie een ziektekostenverzekering

Op bezoek bij de met Wageningse hulp gebouwde gezondheidspost van de secteur Nyabinoni. Buiten voor de consultatieruimte zitten drie vrouwen te wachten. De verpleger is een baby aan het wegen. Het is al vrij laat in de middag en buiten deze vrouwen zijn er geen cliënten. De ongeveer tien bedden in het kraamgebouw en in behandelkamer zijn leeg, verplegers zien we ook niet lopen (een arts komt er maar één keer per week). De enige drukte wordt veroorzaakt door de ongeveer vijftientig bezoekers waaronder acht Wageningers, drie leden van het comité in Ndiza en een tiental bestuurders en ambtenaren van het district Muhanga.

Waarom is het zo rustig? Het tijdstip van de dag, verzekeren de Rwandezen. “Vaak is het wel heel druk.” De reden van de lege bedden is in ieder

Op bezoek bij de gezondheidspost Nyabinoni.

geval niet dat mensen de behandeling niet kunnen betalen, zo horen we. Sinds twee jaar is ziektekostenverzekering voor elk gezin verplicht - voor de armste families is dit iets meer dan een euro per gezinslid per jaar. Daarmee hoeven ze dan nog maar vijftien procent van de kosten te betalen. Tot die ziektekostenverzekering zijn ze verplicht, vertelt ambtenaar Faustin Minani. Als ze niet komen betalen gaat de maatschappelijk werker van het district bij de familie op bezoek om ze te overtuigen van het nut ervan. “Misschien zijn er nu minder patiënten dan vroeger omdat mensen nu eerder naar de

dokter gaan en dus gezonder blijven”, oppert Faustin.

Wethouder Alice Uwiyimbabazi van sociale zaken in Muhanga komt met een andere verklaring voor de lege bedden. In Nyabinoni worden alleen de gewone bevallingen gedaan, waarna vrouwen alweer dezelfde dag naar huis kunnen. Als tijdens de controle (drie keer per zwangerschap) complicaties worden verwacht gaan ze naar het ziekenhuis in Kabgayi in Gitarama. Mochten er onverwacht complicaties optreden, dan brengt de ambulance de hoogzwangere vrouwen alsnog naar Gitarama.

De kraamruimte wordt gebruikt voor eenvoudige bevallingen. Bij complicaties gaan vrouwen naar het ziekenhuis in Gitarama.

Wassen met Monika

De kleren en gewaden van de Parochie Kanyanza worden gewassen door het tienermeisje Monika. De Wageningse student Mieke Hulshof liep een dag mee.

DOOR MIEKE HULSHOF

Om eens te zien hoe het wassen in Ndiza gaat, liep ik een dag mee Monika. Monika is het tienermeisje dat om de kost te verdienen de was doet voor de Parochie Kanyanza. Ze werkt iedere dag van de week, van acht uur tot zes uur s'avonds.

De dag begint met het verzamelen van alle was: kleden en doeken uit de kerk, vrijetijdskleding van de priesters, verschillende gewaden die tijdens de mis gebruikt worden en hand- en theedoeken uit de keuken. Deze bonte verzameling brengen we naar de veranda aan de achterzijde waar normaliter alleen het personeel en de priesters mogen komen. Daar staan al drie blauwe teiltjes klaar.

Water, onbehandeld en koud, halen we met behulp van twee gieters. Uit de donkere en rokerige keuken - er wordt op hout gekookt - halen we twee blokken blauwe zeep.

Zittend op de grond begint het echte werk. Elke kledingstuk wordt eerst

nauwkeurig bestudeerd: is het echt vies? Waar zitten de vlekken? Dan wordt het eenmaal ondergedompeld in een van de teiltjes en wordt het op strategische wijze ingesmeerd met zeep, heel veel schuimende blauwe zeep. Alle vlekken worden er zorgvuldig uitgeboend; dit gaat moeilijk waardoor er op mijn "tere" handjes allemaal kleine wondjes ontstaan.

Monika heeft nergens last van. We gaan door naar teil twee. Daarin lossen we weer heel veel zeep op, waarin we de kleding nogmaals wassen. Teil drie gebruiken we om de kleding in te doen die klaar is.

Omdat de teiltjes zo klein zijn doen we de was in delen, vier of vijf kledingstukken per keer.

Voor het spoelen halen we nieuw water voor in de teiltjes. Na drie maal spoelen hangen we de kleding los over de draden - binnenstebuiten vanwege de felle zon en zonder wasknijpers. De rest van de dag zal Monika tijdens de tweede, derde en vierde was een oogje in het zeil houden: als er iets valt zal ze het terughangen, als het regent zal ze er alles afhaken en na de bui weer ophangen. Aan het eind van de dag zal ze de droge was binnen halen. En pas wanneer alles gestreken is - met een strijkijzer op hete kolen - zal ieder-

Monika voor de pastorie van Kanyanza.

De kraan van het buurtschap Mugeyo geeft weer water.

een een keurig stapeltje brandschone was terugkrijgen.

Elke dag met water sjouwen

Tot voor kort moest François Sibomana elke dag een uur met water de berg op sjouwen

Mugeyo is een buurtschap boven in de heuvels waar ook een lagere school staat. Jarenlang hadden de 700 families één tappunt voor water, afkomstig van een bron negen kilometer verderop. Maar er kwam steeds minder water uit. Totdat deze water-

leiding in 2008 helemaal geen water meer gaf. Vanaf toen konden de families voor water alleen nog de heuvels aflopen beneden naar een riviertje. Van de heuvels aflopen met de lege jerrycans kost de 42 jarige François Sibomana een kwartier, zo vertelt hij bij zijn huis. Met de volle jerrycans weer de heuvel oplopen - zonder te knoeien - duurt een uur. En dit deed hij dan 1 of 2 keer per dag. Hij heeft drie zonen en een dochtertje, maar hij wilde dit niet aan zijn kinderen overlaten. “Andere gezinnen lieten wel hun kinderen gaan, maar die kwamen dan weer te laat op school.” Sinds januari 2010 is de waterleiding

Vaak halen de kinderen het water

in Mugeyo met geld van Wageningers hersteld, en komt er weer wat water uit. De gezinnen hoeven nu in ieder geval minder vaak naar beneden te lopen. Dat er, tot teleurstelling van iedereen die eraan heeft meegewerkt, nog maar een kwart uit komt van de hoeveelheid vroeger, komt waarschijnlijk door de verdroging in het gebied, waarvan de oorzaak niet helemaal duidelijk is. De lokale NGO Coforwa denkt nu dat het de waterleiding nog wel kan aansluiten aan een andere bron, die meer water bevat.

François is voorzitter van het comité

François Sibomana voor zijn huis met vrouw en kinderen. Daarnaast zijn broer, die ook zijn buurman is. Helemaal rechts: boerin Primitive Mujakamariya.

De families uit Mugeyo aan het werk om de negen kilometer lange leiding van bron naar waterkraan te herstellen.

dat het beheer op zich neemt. Elk gezin brengt hem of een ander comitélid elke maand een klein bedrag voor het onderhoud. Het was veel werk om de mensen te motiveren om te gaan graven, vertelt hij. Om de leidingen te herstellen moesten de omwonenden negen kilometer lang greuven graven in keiharde grond. “We zijn bij heel veel gezinnen op bezoek geweest. En iedereen woont ver uit elkaar.” Gelukkig dat de pastoor in de kerk ook opriep tot graven, anders was het wellicht niet gelukt.

Meewerken

Vrijwillig mee bouwen is in Rwanda heel gewoon. Behalve dat de bevolking kan worden opgeroepen voor publieke werken waar ze zelf wat aan hebben, zoals een lagere school, een gezondheidspost of een waterleiding, móet iedereen in Rwanda ook elke laatste zaterdagochtend van de maand mee schoonmaken. Bijvoorbeeld de scholen vegen of – in de stad – de straat van onkruid vrijmaken. Iedereen doet mee tot aan de burgemeester en zelfs de president

toe. Wie op zaterdagochtend in een auto rijdt of in zijn eentje zonder bezem op straat loopt wordt aangehouden door de politie. Met de vraag waarom je niet aan het werk bent....

Ontelbare kleinkinderen

François-Xavier Seboyaba at negentig jaar lang bruine bonen en zoete aardappelen in hetzelfde huis.

DOOR MIEKE HULSHOF

Ik leerde François-Xavier Seboyaba kennen tijdens een van de vele vergaderingen over de waterleiding in Mugyo. Een oudere man die altijd vrolijk en opgewekt was en zich dolgraag in wilde zetten voor het duurzaam onderhoud van de waterleiding. Ne enig gepuzzel komen mijn vertaler en François tot de conclusie dat hij zeer waarschijnlijk in 1921 geboren is. Dat zou betekenen dat hij inmiddels bijna 90 is, een respectabele leeftijd in een land waar de levensverwachting nu op 43 jaar ligt. Met vier broers en vier zussen, ook nu nog normale aantallen voor een

gezin, was het leven niet makkelijk. Desondanks vertelt hij een gelukkige jeugd te hebben gehad zonder voedselschaarste. Later zal hij wel tussen neus en lippen door melden dat hij zijn hele leven lang bruine bonen met zoete aardappelen heeft gegeten. Tot zijn tiende verjaardag hielp hij, net als zijn broers en zussen, in de tuin; daarna ging hij in dienst bij burens als koeienjongen. In de vrije uren bezocht hij met enige regelmaat de catecheselessen in Kanyanza, drie kwartiertjes lopen van zijn ouderlijk huis. Wanneer hij in 1951 met Kampire Vénantie trouwt, geboren in Miko (2km van Mubuga, red.), blijven de jong gehuwden in zijn ouderlijk huis wonen. Daar woont hij nu nog, al is er wel het een en ander verbouwd. In 1952 werd hun eerste dochter geboren; later zouden er nog vier dochters en vijf zoons - bij deze vraag moest hij tellen - volgen. Twee ervan zijn helaas overleden; een woont in de hoofdstad; alle anderen wonen binnen een straal van 5km van Mubuga. Zijn (ontelbare) kleinkinderen komen vaak op bezoek en helpen hem dan in zijn tuin. Zoals velen in Ndiza brengt hij de meeste tijd thuis door. Heel soms gaat hij samen met vrienden naar de

Francois- Xavier Seboyaba.

bar om wat te drinken en de laatste nieuwtjes bespreken. Ook zorgen de regelmatige bruiloften, waarbij het bananenbier welig vloeit, voor de broodnodige afleiding.

Als ik hem vraag of hij wel eens in de stad komt, blijkt dat hij vroeger regelmatig in Oeganda kwam. Om de kinderen te kunnen onderhouden ging hij, samen met wat vrienden, telkens nadat er een baby was geboren zes maanden werken op een koffieplantage ten noorden van Kampala - twee dagen lopen en nog een stuk met de bus. Na zes maanden hadden ze voldoende gespaard en keerden ze terug naar de moeders die alleen waren achter gebleven.

En dan vindt hij het goed geweest. Er zijn nog wel vele verdrietige onderwerpen maar daar wil hij liever niet over praten. Bij het afronden van het gesprek wil hij toch nog iets kwijt: "Jullie Awazungus zijn echt aardig, allemaal! De *Padiris*, vrijwilligers en toeristen, allemaal! En dat moet je er wel in zetten hé...". Nou François, bij deze.

Met dank aan François-Xavier Seboya en Modeste Kamanzi

Vormingstoneel helpt AIDS tegen te gaan

De katholieke kerk in Rwanda is nadrukkelijk aanwezig. Veel Rwandezers gaan meerdere malen per week naar de kerk en heel wat families worden door deze kerk ondersteund. Een ochtend mis op een gewone dinsdag bij de missiepost Kabgayi in Gitarama, trekt een paar honderd mensen.

Maar de staat is ook sterk, en misschien daarom dat overal reclame kan worden gemaakt voor condoomgebruik. In Kigali hangen posters langs

Het meisje van de toneelgroep geeft het goede voorbeeld: ze wijst de jongen af omdat hij geen condoom wil gebruiken.

Bezoekers op het jubileumfeest kijken naar traditionele dansers en spelers.

de weg van vlotte jongemannen die vrolijk een condoom uitrekken. Op het platteland is er vormingstoneel. Dit laatste mochten we meemaken in Ndiza tijdens het dertigjarig jubileumfeest van de vriendschapsband. Een van de toneelstukjes ging als volgt: een jongen benadert een meisje. Het meisje wil wel, maar eist van de jongen dat hij een condoom gebruikt. De jongen wil dat niet, maar het meisje houdt voet bij stuk. Als hij dan nog niet wil loopt ze weg. Tegelijkertijd werden de meisjes gewaarschuwd zich niet te laten in-

palmen voor geld. In een ander toneelstukje maakte een man avances, maar het meisje wilde niet. Hij bood haar een mobieltje, ze bleef weigeren, hij bood aan haar studie te betalen, ze bleef weigeren. Ook in Kigali was hier aandacht voor. Daar hingen reclameborden om te waarschuwen tegen sugardaddy's die meisjes omkopen voor mooie spullen of het betalen van hun studie.

In het genocidemonument zijn de botten en schedels opgeborgen van 600 mensen.

Het genocidemonument

Vlakbij het oude gemeentehuis van Nyabikenke is een monument gebouwd om 600 gedode dorpelingen in 1994 te herdenken.

In elk district in Rwanda zijn monumenten gebouwd om de genocide van 1994 te herdenken. In Kigali is het grootste monument – in vele kisten zijn daar de botten en schedels van 250.000 mensen opgeborgen. Er is een tuin en een museum, met ook verhalen en filmbeelden van andere

genocides zoals in Cambodja en Nazi-Duitsland. Bij de glazen kisten buiten liggen altijd bloemen. Wie in Rwanda een monument bezoekt, neemt bloemen mee.

Vlakbij het oude gemeentehuis van Nyabikenke in Ndiza is ook een monument gebouwd, waar regelmatig nog herdenkingsbijeenkomsten zijn met zang en gebeden. Op de begane grond drie kisten met een glazen bovenkant om bloemen bij te leggen. Beneden in de kelder staan rijen grote kisten op elkaar gestapeld – in

elke kist zitten de botten en schedels van meerdere mensen.

Het monument is de herinnering aan wat er in die afschuwelijke aprilmaand van 1994 is gebeurd. Toen op een gegeven moment ook in Nyabikenke groepen gingen rondtrekken om gezinnen uit te moorden, verschuilden zich 600 mensen in het oude gemeentehuis van Nyabikenke. Daar werden ze afgeslacht met hakmessen. De lijken hebben er weken gelegen. Meer dan 100 daders werden gevangen genomen en opgesloten in het vormingscentrum CCDFP,

dat Wageningen vóór 1994 jarenlang had ondersteund.

Afgelopen jaren zijn er elke dinsdagmorgen buiten voor dit oude gemeentehuis volksrechtsbanken ofwel 'gacaca's' geweest. De lokale bevolking kwam dan bij elkaar om over een gevangene te oordelen. Als een gevangene bekende, kreeg hij meestal alleen nog twee jaar werkstraf met integratietraject – zo iemand had dan, samen met al die jaren in de gevangenis, wel genoeg straf gehad vonden mensen dan.

In het CFJ worden nu vakcursussen gegeven zoals naaien en timmeren.

Eind 2009 is de laatste gacaca bijeenkomst geweest. Uiteindelijk heeft een derde van de gevangenen vrij-spraak gekregen – zij hoefden alleen nog die twee jaar; de rest is voor langere tijd naar een gevangenis in de districtshoofdstad Gitarama verhuisd. Van daaruit werken de gevangenen overigens ook gewoon mee aan het aanleggen van terrassen of de bouw van scholen. Ze bezitten alleen hun gevangenskleding dus ontsnapping heeft geen zin, zeggen de Rwandezen. Iedereen herkent ze meteen.

Vormingscentrum nu vakschool

Het voormalige CCDFP is nu een school voor beroepsonderwijs, CFJ geheten. Daar worden vakcursussen gegeven zoals naaien en timmeren. De cursisten – vaak al wat ouder - komen om acht uur en gaan om twee uur weer naar huis. Zo vroeg teruggaan moet wel, want veel van hen wonen meer dan twee uur lopen van de school en ze moeten thuis nog kunnen koken. Op school is er namelijk geen keuken en brood eten is voor veel Afrikanen niet gebruikelijk.

Faustin Minani licht de plannen van het district toe.

**Vertaling van enkele
Rwandese begroetingen**

Mwaramutse (morgengroet):

Leef je nog?

Mwiriwe (avond- en middaggroet):

Kun je de problemen nog aan?

Muraho (goedendag):

Je leeft nog!

**Faustin Minani
begon ooit met tien
varkentjes....**

Faustin Minani is een gedreven planner bij het district Muhanga. Met vrouw en drie kinderen woont hij in Gitarama. Elke werkdag gaat hij op zijn brommer naar de dorpen om nieuwe projecten te regelen. Maar hij wil niet zijn hele leven orders blijven ontvangen van bestuurders, vertelt hij gedurende de reis door Ndiza. Liever wordt hij eigen baas. Daarom heeft hij samen met

Komende jaren willen de comités zich richten op kleinschalige projecten, zoals bijvoorbeeld een spaarfonds om kinderen naar de middelbare school te laten gaan.

zijn vrouw twintig varkens gekocht. Tien voor hem, tien voor zijn vrouw. Zijn varkens heeft hij naar tien arme families gebracht die er nu voor zorgen. Haar tien varkens staan achter het huis.

Faustin ziet eigenlijk maar één uitkomst: een groot varkensbedrijf. “Al die varkens krijgen tien biggen per worp”, rekt hij voor. “De arme families geven de helft aan mij, de andere helft mogen ze houden. Dat betekent dat ik binnen een paar maanden vijftig varkens heb. Die vijf-

tig breng ik weer naar arme families, die geven ook weer de helft aan mij, dus reken maar uit.”

Als hij er dan eenmaal zo’n duizend heeft, koopt hij er een slachterij bij. Wij volgen zijn onderneming vanuit Wageningen.

Comité krijgt vrijwel dagelijks verzoeken

In de school voor beroepsonderwijs CFJ is een klein kantoortje. Opvallend is vooral de grote collage aan de

Wageningers bekijken in het kantoor van het comité de archieven. Op de tafel: foto's van meisjes uit Ndiza die hebben gespeeld met Wageningse voetbalmeisjes en meisjes van de King David School in Kigali.

muur met allerlei foto's van Wageningen. Onder die collage vergadert het Comité de Jumelage van Ndiza één zondagmorgen in de maand. Het voltallige comité, bestaande uit vijftien tot zeventien mensen, komt eens per kwartaal bij elkaar.

Op de agenda staan, net als in Wageningen, de projecten die worden ondersteund, de contacten met Wageningen en het district Muhanga, en de activiteiten om de band bekendheid te geven. Komende jaren willen beide comités zich richten op kleinschalige projecten zoals het hel-

pen inrichten van een ICT-lokaal op een school, het ondersteunen van een vrouwengroep of het opzetten van een schoolfonds. Deze projecten zijn makkelijker te hanteren dan grote bouwprojecten, en ze lenen zich vaak ook beter voor uitwisseling. Het geld voor de projecten komt van donateurs.

Het comité de Jumelage krijgt vrijwel dagelijks van de bevolking verzoeken om een activiteit te ondersteunen. Aan ideeën dus geen gebrek.

Comité de jumelage in Ndiza.
Van links naar rechts:

Augustin Sebwaduli is secretaris van het comité.

Rosalie Niyirema zit zeker al twintig jaar bij het comité. Ze werkte als lerares bij het vormingscentrum CCDFP in Nyabikenke en is de vrouw van Mutaban Adrien

Monique Uwimana is voorzitter. Zij is sinds 1979 bij de vriendschap met Wageningen betrokken en verschillende keren in Wageningen geweest. Ze is geboren in Nyabikenke en werkte daar jarenlang als directrice van het vormingscentrum CCDFP, dat werd ondersteund door SNV en Wageningen. Nu woont ze met haar Nederlandse

man en twee dochtertjes in een mooie buitenwijk van Kigali. Twee jaar geleden is ze in Kigali met haar broer een drukkerij gestart waar nu 20 mensen werken. Monique zit bij het comité omdat ze graag meewerkt aan de ontwikkeling van haar geboortestreek.

Modeste Kamanzi is vanaf de beginjaren van de vriendschapsband lid van het comité. Hij is gepensioneerd en woont met zijn familie in Nyabikenke.

Adrien Mutabazi zit zeker al vijftien jaar in het comité; hij is de penningmeester. Adrien was agronoom en is nu gepensioneerd. Zijn vrouw, Rosalie, zit ook in het comité.

Thérèsie Kamamanzi is de dochter van

de vroegere burgemeester van Nyabikenke. Zij is 29 en zet zich als non in voor de armen. Ze woont bij haar vader en werkt als maatschappelijk werker bij het district. Dagelijks bezoekt ze zo'n drie arme families. Zo nodig geeft ze hen geld van de kerken.

Emmanuel Musabyimana is ook al zeker vijftien jaar vicevoorzitter. Emanuel woont met vrouw en zes kinderen in Nyabikenke. Zijn huis heeft zonnecellen en daardoor wel al elektrisch licht; een televisie verwacht hij binnen twee jaar, wanneer het district elektriciteit in Nyabikenke heeft aangelegd. Emmanuel was jaren onderwijzer en studeert nu bedrijfseconomie in Kigali waar hij door de week in een appartement woont. Hij hoopt, net als zijn vrouw nu, bij een bank te gaan werken.

Declaration of Friendship

Op 27 januari 2010 tekenden de voorzitters van beide comités en de burgemeesters van Wageningen en Muhanga de *'Declaration of Friendship between The 'Comite de Jumelage Ndiza' and the 'Stichting Samenwerking Wageningen-Ndiza'*. Er is overeengekomen dat de comités samen zullen bijdragen aan de Millenniumdoelen en aan wederzijds begrip tussen de beide bevolkingsgroepen.

Dit zal gebeuren met enerzijds kleinschalige projecten die uit de bevolking van Ndiza zelf komen, en anderzijds met wederzijds bezoeken

De ideeën voor de projecten die de comités steunen, moeten komen vanuit de bevolking zelf.

De comités zullen samen bijdragen aan wederzijds begrip tussen beide bevolkingsgroepen. Links vooraan: Sandra Mukesha, tolk en leerling van de King David School in Kigali.

en uitwisseling van stagiaires, studenten, scholieren en beroepskrachten via Internet – die uitwisseling zal meestal gekoppeld zijn aan een van de projecten.